

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων όρων:

- α. Πολιτοφυλακή της Κρήτης
- β. Κοινωνιολογική Εταιρεία
- γ. Συνθήκη του Νεϊγύ

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να συνδυάσετε τα ονόματα των προσωπικοτήτων με τα αξιώματα, τα οποία αυτές κατείχαν, αντιστοιχίζοντας κάθε φορά ένα γράμμα της πρώτης στήλης με έναν αριθμό της δεύτερης στήλης (Περισσεύουν δύο ονόματα).

ΣΤΗΛΗ Α	ΣΤΗΛΗ Β
α. Κωνσταντίνος Φούμης	1. Αρχηγός Γαλλικού Κόμματος
β. Αλέξανδρος Κουμουνδούρος	2. Αρχηγός Ορεινών
γ. Ιωάννης Κωλέττης	3. Αρχηγός Πεδινών
δ. Γερμανός Καραβαγγέλης	4. Υπουργός της «Προσωρινής Κυβέρνησης της Κρήτης»
ε. Δημήτριος Βούλγαρης	5. Μητροπολίτης Αμάσειας
στ. Επαμεινώνδας Δεληγιώργης	
ζ. Κωνσταντίνος Κανάρης	

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

Ποιες πολιτικές εξελίξεις σημειώθηκαν στην Ελλάδα από το τέλος του πολέμου του 1897 μέχρι την εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί (1909);

Μονάδες 12

ΘΕΜΑ Β2

Ποιες πρωτοβουλίες ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης για την ίδρυση Ποντιακής Δημοκρατίας;

Μονάδες 13

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Αξιολογώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε τις ακόλουθες πτυχές του αγροτικού ζητήματος στη Θεσσαλία:

- α) Τις πρακτικές των ιδιοκτητών των τσιφλικιών (μονάδες 6).
- β) Τις θέσεις του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη στο ζήτημα αυτό (μονάδες 6).
- γ) Τα προβλήματα και τις διεκδικήσεις των κολίγων (μονάδες 7), καθώς και την εξέλιξη του ζητήματος αυτού από το 1907 μέχρι και το 1910 (μονάδες 6).

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

[Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΑΙΩΝ» ΣΧΟΛΙΑΖΕΙ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΑΛΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ]

Καὶ ὅμως τίς θὰ πίστευε ὅτι οἱ νέοι κύριοι τῶν χωριῶν, οἱ ἀπὸ τῆς [Ἐπισημίας] Πύλης ἀγοράσαντες ταῦτα, εἰσὶν ἀπαιτητικώτεροι τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς [...] Ἑλληνας γεωργούς; Παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀνεγνωρίζετο τοῖς χωρικοῖς ἡ κυριότης τῆς οἰκίας καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς [...] Ἀλλὰ οἱ νέοι κύριοι [...] ἐκβιάζουσιν τοὺς δυστυχεῖς νὰ τοὺς πληρώνουσι ἐνοίκιον διὰ τὰς οἰκίας, εἰς ἃς κατοικοῦσιν καὶ ἃς οἱ χωρικοὶ θεωροῦσι πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὡς ἰδίας. Ἀλλὰ αἱ ἐνστάσεις τῶν χωρικῶν εἰς μάτην. Ἐπιδείκνυται αὐτοῖς τὸ τῆς ἀγοραπωλησίας ἔγγραφο, ἐν ᾧ¹ καὶ αἱ οἰκίαι ἐπωλήθησαν τῷ νέῳ κυρίῳ.

Ζ. Δ. Παπαδημητρίου, «Το αγροτικό ζήτημα και η δράση του Μαρίνου Αντύπα στη Θεσσαλία», στο: Π. Πετράτος (επιμ.), Μαρίνος Αντύπας (1872-1907), Επιστημονικό Συνέδριο, Αγία Ευφημία, 16-19 Μαρτίου 2006, Πρακτικά, τόμ. Α', Αγία Ευφημία: Δήμος Πυλαρέων, 2009, σσ. 157-158.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

[ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ]

Ὁ ἴδιος ὁ Τρικούπης διευκρίνιζε μὲ σαφήνεια τὴν στάση του στὴ βουλή: «... ἐὰν ἐπιβάλωμεν τὴν διανομὴν τῶν κτημάτων εἰς τοὺς καλλιεργητάς, ὅπως μοῦ τὸ ζητεῖτε, θὰ ἐκδιώξωμεν ἐξ Ἑλλάδος τὸ χρέμα τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἀντιθέτως, ὀφείλομεν νὰ προσελκύσωμεν τὰ κεφάλαια αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄχι νὰ τοὺς ἐκφοβίσωμεν... Ἡ κατάσταση εἰς τὴν Θεσσαλίαν πρέπει νὰ παραμείνῃ ὡς ἔχει, διότι τοῦτο ἀπαιτοῦν τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς χώρας μας...»[...]

Μόνο ο Δηλιγιάννης, λόγω της μόνιμης έχθρότητάς του έναντι των «πλουτοκρατών της διασποράς», επιχείρησε το 1896 να περάσει από τη βουλή ένα νόμο για την απαλλοτρίωση ενός μέρους των τσιφλικιών υπέρ των καλλιεργητών τους. [...] Η κατάθεση και μόνο του νομοσχεδίου αυτού του Δηλιγιάννη το 1896 στη βουλή ήταν στην πραγματικότητα η πρώτη επίσημη αναγνώριση, από την πλευρά του ελληνικού κράτους, ότι υπήρχε πρόβλημα μεγάλης γαιοκτησίας στη βόρεια Ελλάδα, το «θεσσαλικό πρόβλημα».

1. Έν ῶ: Με το οποίο .

Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, τομ. ΙΔ': Νεώτερος Έλληνισμός από το 1881 ως το 1913, Αθήνα: Έκδοτική Αθηνών, 2000, σσ. 70, 72.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΝΘΕΣΣΑΛΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΓΩΝΑ

Το Φεβρουάριο του 1910 τα μέλη της Πανθεσσαλικής Επιτροπής Αγώνα υπέβαλαν υπόμνημα στο βασιλιά Γεώργιο Α', επιδιώκοντας την παρέμβασή του: «... Δεν είμεθα κύριοι της γης, ην καλλιεργούμεν, ούτε της καλύβης, ένθα διαμένομεν [...] και ούτε μας επιτρέπουσιν ελευθέραν ιδιοκτησίαν. [...] Μας εξωθούν², όταν θέλωσι και με τα κινητά πράγματα ημών και με τα μέλη της οικογενείας, περιφερόμεθα από χωρίου εις χωρίον, ώσπερ Αθίγγανοι. Ο γεωργικός πληθυσμός ελαττούται, η δε γεωργία ολοταχώς οπισθοδρομεί. Η τοκογλυφία ακμάζει και η ελονοσία μας θερίζει. Και όμως ευρισκόμεθα πλησίον των συνόρων. Είμεθα οι Ακρίται. Όταν όμως η αγροτική τάξις είναι ευχαριστημένη εκ της θέσεώς της, τότε το καθεστώς είναι περισσότερο εξησφαλισμένον. Καλλίτερος δε βασιλεύς είναι εκείνος, όστις καθιστά την ύπαιθρον γόνιμον χώραν. Εν Δανία η δουλοπαροικία κατηργήθη από του 1788 έτους και στήλη ελευθερίας υπενθυμίζει το γεγονός τούτο. Διατί να μη στηθή [στήλη ελευθερίας] και εν Ελλάδι;»

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, 6ος τόμος: Η εθνική ολοκλήρωση (1909-1922). Από το κίνημα στο Γουδί ως την Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004, σ. 273.

ΘΕΜΑ Δ1

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:

- Την αστική στέγαση των προσφύγων, όπως αυτή ξεκίνησε, με πρωτοβουλία του κράτους και της ΕΑΠ, από την Αθήνα και τον Πειραιά, με τη δημιουργία νέων συνοικισμών (μονάδες 13) και
- τον τρόπο στέγασης των ευπόρων προσφύγων, καθώς και των απόρων που δεν είχαν ακόμη αποκατασταθεί (μονάδες 12).

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α [Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ]

Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Καισαριανή αντανακλά τη γενική κατάσταση στην Ελλάδα, της αδιαφορίας και της εγκατάλειψης. Η μοναδική παρηγοριά των κατοίκων ήταν ο καθαρός αέρας. Ίσως αν δεν υπήρχε το φυσικό αυτό δώρο να είχε νεκρωθεί ο συνοικισμός, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης χαρακτηρίζονται από άθλιες έως αβίωτες.

Αρχικά οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε σιηνές, όπου παρέμειναν για αρκετό χρονικό διάστημα. Κατόπιν κατασκευάστηκαν από το κράτος 500 ξύλινα παραπήγματα και 1000 πλινθόκτιστα δωμάτια. Η επιτροπή αποκαταστάσεως ανέλαβε να βελτιώσει τη θέση των προσφύγων και κατασκεύασε 350 σπίτια με τρεις ή τέσσερις κατοικίες διαφόρων τύπων. [...] Η κατάσταση των ανθρώπων που έμεναν στα παραπήγματα ήταν απελπιστική, αρκεί να σημειωθεί ότι σε κάθε ξύλινο σπιτάκι κατοικούσαν δύο οικογένειες. [...]

Η ύδρευση του προσφυγικού αυτού πληθυσμού γινόταν με βυτία του δήμου και τις ελλείψεις τις αναπλήρωναν οι υδροπώλες, οι οποίοι εμπορεύονταν το νερό. [...]

Στο μεγάλο ρεύμα³ οι ακαθαρσίες, τα σκουπίδια, τα ράκη της ταπητουργίας παρουσίαζαν φρικτό θέαμα.

2. Μας εξωθούν : Μας κάνουν έξωση .

Σπ. Τζόκας, «Η ένταξη των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία και η εγκατάσταση στην Καισαριανή», στο: *Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι προσφυγολόγοι στην Ελλάδα*. Επιστημονικό Συμπόσιο (11 και 12 Απριλίου 1997), Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, χ. χ., σ. 123.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β [Η ΣΤΕΓΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΠΟΡΩΝ]

Πολύ λίγοι [πρόσφυγες] είναι σε θέση να ξεφύγουν από τη λύση της πρόχειρης κατασκευής νοικιάζοντας ή ακόμη καλύτερα αναλαμβάνοντας οι ίδιοι την οικοδόμηση των κατοικιών τους. Στους τελευταίους παρέχονται οικοπέδα και δάνεια, ενώ το κράτος αναλαμβάνει τα έργα υποδομής. Οι περιπτώσεις της Νέας Σμύρνης, της Καλλιπόλης και της Νέας Καλλικράτειας (στο νότιο άκρο της Πειραικής) ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία.

Το παράδειγμα της Νέας Σμύρνης είναι χαρακτηριστικό. Σμυρναίοι πρόσφυγες από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα στην πατρίδα τους οργανώνονται το 1923 και σε ένα χρόνο πετυχαίνουν την απαλλοτρίωση περιοχής ανατολικά της

λεωφόρου Συγγρού. Το 1925 αρχίζει η οικοδόμηση σύμφωνα με το Σχέδιο Καλλιγιά που προέβλεπε μεγαλύτερο πλάτος δρόμων.

Γ. Τζεδόπουλος (επιμ.), *Πέρα από την καταστροφή. Μικρασιάτες Πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*. Υπό την αιγίδα της Βουλής των Ελλήνων. Αθήνα: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, 2007, σσ. 86-87.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ [Η ΤΕΝΕΚΕΛΟΥΠΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ]

Ένα ολόκληρο χωριό, αποτελούμενο από μικροσκοπικά τενεκεδόσπιτα ξεπήδησε στα προάστεια της Θεσσαλονίκης, προσφέροντας μια πρωτόγονη στέγη σε τετρακόσιες οικογένειες, δηλαδή σε πάνω από δύο χιλιάδες άτομα.

[...] [Οι καλύβες] είναι [...] απεριγράπτα στενάχωρες. Με τον τρόπο που έχουν κατασκευαστεί είναι αδύνατο να είναι αεροστεγείς το χειμώνα κι έτσι είναι κρύες και υγρές. Το καλοκαίρι ο καυτερός ήλιος που πέφτει στις τσίγκινες στέγες μετατρέπει τις παράγκες σε σωστούς φούρνους. Όσο θλιβερά κι αν είναι αυτά τα καταλύματα, προσφέρουν κάποιου είδους προστασία στους ενοίκους τους. [...] Όμως και στην καλύτερη περίπτωση [...] δεν αντιπροσωπεύουν παρά την κατώτατη βαθμίδα της πολιτισμένης ζωής.

Η. Morgenthau, *Η Αποστολή μου στην Αθήνα. 1922-Το έπος της εγκατάστασης*, μετ. Σ. Κασεσιάν, Αθήνα: Τροχαλία, 1994, σσ. 342-344.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

- α. Βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 215 «Το οριστικό κείμενο [1906]... στην Κρήτη».
Βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 216 «Το πιο σημαντικό... Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913».
- β. Βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 89 [στις εκλογές του 1910] «Σε κάποιες εκλογικές περιφέρειες... «Κοινωνιολογική Εταιρεία».
Βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 93 «Τα αριστερά κόμματα... μέχρι να ιδρύσουν κόμμα».
- γ. Βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 140 «Το Νοέμβριο... της συνθήκης».

ΘΕΜΑ Α2

- α. - 4
γ. - 1
δ. - 5
ε. 3
ζ. 2

ΘΕΜΑ Β1

Βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 85-86: «ο ελληνοτουρκικός... γραφειοκρατίας».

ΘΕΜΑ Β2

Βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 250: «Στην Ευρώπη... Σοβιετικής Ένωσης» (και σελ. 249: «Οι Έλληνες ... Κρασοντάρ»).

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

- α) Στον ελληνικό χώρο μέχρι το 1881 δεν παρουσιάστηκε πρόβλημα έγγειας ιδιοκτησίας εξαιτίας της προοδευτικής διανομής των εθνικών γαιών στους ακτήμονες, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 42 «Στον ελληνικό χώρο... ιδιαίτερο πρόβλημα». Μετά τη διεύρυνση των συνόρων και συγκεκριμένα με την προσάρτηση της Θεσσαλίας στην ελληνική επικράτεια έγινε ορατό το πρόβλημα της μεγάλης ιδιοκτησίας.
- Τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας πουλήθηκαν από τους πρώην μουσουλμάνους ιδιοκτήτες τους, αλλά αγοραστής τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή δεν μπορούσαν να είναι οι Έλληνες ακτήμονες, καλλιεργητές των τσιφλικιών μέχρι τότε. Έτσι, πέρασαν στα χέρια πλούσιων Ελλήνων της Διασποράς οι οποίοι θεώρησαν την αγορά αυτή ως μία κερδοφόρα επένδυση.
- Οι νέοι ιδιοκτήτες της γης αποδείχθηκαν σκληρότεροι και απαιτητικότεροι από τους Τούρκους τσιφλικάδες προς τους Έλληνες καλλιεργητές, εφόσον διατήρησαν το θεσμό των κολίγων ο οποίος αποτελούσε συνώνυμο σκληρής και απάνθρωπης συμπεριφοράς, άθλιων συνθηκών διαβίωσης και έλλειψη νομικής κατοχύρωσης. Οι νέοι ιδιοκτήτες απαίτησαν τη λήψη μισθίου από τους καλλιεργητές για τη χρήση των κατοικιών, ενώ μέχρι τότε οι Τούρκοι είχαν παραχωρήσει την κυριότητα των οικιών και της περιοχής στους καλλιεργητές της. Άλλαξε, επομένως, ριζικά το νομικό καθεστώς, ενώ οι ενστάσεις των χωρικών αποδείχθηκαν μάταιες.
- Οι νέοι ιδιοκτήτες στοχεύοντας αποκλειστικά στο κέρδος άσκησαν πιέσεις στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση για επιβολή υψηλών δασμών στο εισαγόμενο ρωσικό σιτάρι ώστε να υπάρχουν αυξημένα περιθώρια κέρδους για το εγχώριο βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 43 «Αργότερα... τεχνητές ελλείψεις».
- β) Ο Τρικούπης ως οραματιστής του εκσυγχρονισμού υποστήριξε τους μεγαλογαιοκτήμονες και τη διατήρηση της μεγάλης ιδιοκτησίας στη Θεσσαλία. Η στάση του αυτή προέκυψε από την πεποίθηση ότι η διανομή των κτημάτων στους καλλιεργητές θα είχε ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση του παροικιακού κεφαλαίου από τη χώρα.. Κάτι τέτοιο θεωρούσε ότι ήταν αντίθετο με τα συμφέροντα της χώρας και υποστήριξε την αναγκαιότητα προσέλκυσης κεφαλαίων

από το εξωτερικό, ώστε να γίνει εφικτό το όραμα του εκσυγχρονισμού της Ελλάδας, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 81 «Στα εδάφη... τους μεγαλοαγροκτήμονες».

Στον αντίποδα της Τρικυπικής πολιτικής τάσσεται η αντίληψη του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, ο οποίος χωρίς τελικά να πετύχει τη χορήγηση γης στους ακτήμονες, το 1896 επιχείρησε την ψήφιση νόμου για την απαλλοτριώση μέρους των τσιφλικιών και τη διανομή τους στη συνέχεια στους καλλιεργητές, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 61 «Ενώ οι δηλιγιαννικοί... της θέσης τους». Μολονότι, το εγχείρημα του Δηλιγιάννη δεν είχε το αναμενόμενο αποτέλεσμα, η κατάθεση του νομοσχεδίου αποτέλεσε την πρώτη επίσημη αναγνώριση του προβλήματος των τσιφλικιών στη Θεσσαλία, γνωστό ως «Θεσσαλικό πρόβλημα» και άνοιξε το δρόμο για τη λήψη μέτρων που θα βελτιώναν τη θέση των κολίγων. Ο Δηλιγιάννης, εξάλλου, υπήρξε υποστηρικτής μιας αργής οικονομικής ανάπτυξης, βασισμένης σε παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες και σφοδρός επικριτής του τυχοδιωκτικού χρηματιστικού κεφαλαίου των Ελλήνων του εξωτερικού.

- γ) Το υπόμνημα που υποβλήθηκε το Φεβρουάριο του 1910 στο Βασιλιά Γεώργιο Α΄ από τα μέλη της Πανθεσσαλικής Επιτροπής εκθέτει τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των καλλιεργητών της θεσσαλικής υπαίθρου. Η απουσία έμμισθης εργασίας, η έλλειψη νομικής και εργασιακής κατοχύρωσης, η εξάρση της τοκογλυφίας και η εξάπλωση της ελονοσίας συνθέτουν το σκηνικό μιας εξαθλιωμένης ζωής. Τα αποτελέσματα αυτής της πρακτικής, τονίζουν οι καλλιεργητές, είναι η προοδευτική μείωση του αγροτικού πληθυσμού, η ερήμωση παραμεθόριων, ευαίσθητων περιοχών, η ραγδαία μείωση της αγροτικής παραγωγής και η αναμενόμενη δυσaréσκεια του αγροτικού κόσμου. Οι κολίγοι διεκδικούν από το Βασιλιά Γεώργιο Α΄ την κατάργηση της δουλοπαροικίας, όπως συνέβη και στη Δανία από το 1788, υπενθυμίζοντάς του την καταγωγή του, και επισημαίνουν το χρέος του ως βασιλιά να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για γεωργική ανάπτυξη.

Οι πρώτες προσπάθειες για την επίλυση του αγροτικού προβλήματος σημειώθηκαν το 1907 με την ψήφιση νόμων που επέτρεπε στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση να προχωρεί σε απαλλοτριώσεις μεγάλων ιδιοκτησιών και στη μετέπειτα διανομή τους σε ακτήμονες δημιουργώντας καθεστώς μικροϊδιοκτησίας. Οι νόμοι αυτοί δεν έγιναν εύκολα αποδεκτοί και προκάλεσαν σειρά συγκρούσεων με αποκορύφωμα τα επεισόδια στο χωριό Κιλελέρ, λίγο έξω από τη Λάρισα, το 1910, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 43: «Οι πρακτικές... 1910».

ΘΕΜΑ Δ1

Παρά το γεγονός ότι μεγάλο ποσοστό προσφύγων ασκούσε πριν την καταστροφή του 1922 «αστικά» επαγγέλματα, δόθηκε βάρος στην αγροτική αποκατάσταση, με αποτέλεσμα η αστική να προωθεί με πιο αργούς ρυθμούς και έχοντας να αντιμετωπίσει αρκετά προβλήματα, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 157: «Την αστική... χρονικό διάστημα».

- α) Οι πρώτοι αστικοί προσφυγικοί συνοικισμοί δημιουργήθηκαν στην Αθήνα και τον Πειραιά, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 158-159: «Η αστική στέγαση... λειτουργικότητα».

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των προβλημάτων που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες σε αυτούς τους πρώτους οικισμούς αποτελεί η Καισαριανή. Οι συνθήκες διαβίωσης όσων εγκαταστάθηκαν εκεί χαρακτηρίζονταν συχνά άθλιες, αντανακλώντας σε μεγάλο βαθμό την έλλειψη φροντίδας και κρατικού ενδιαφέροντος. Αρχικά, οι πρόσφυγες υποχρεώθηκαν να παραμείνουν σε σκηνές για αρκετό χρόνο. Στη συνέχεια το κράτος προχώρησε στην κατασκευή 500 ξύλινων παραπηγμάτων και 1000 πλινθόκτιστων δωματίων. Ειδικά όσοι κατοικούσαν στα παραπήγματα βρισκόταν σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση, καθώς σε κάθε ξύλινο οικίσκο κατοικούσαν δύο οικογένειες. Στον ίδιο συνοικισμό δραστηριοποιήθηκε και η ΕΑΠ κατασκευάζοντας 350 σπίτια με τρεις ή τέσσερις οικίες διαφόρων τύπων. Ο συνοικισμός της Καισαριανής αντιμετώπιζε, ακόμη, σοβαρές ελλείψεις σε έργα υποδομής. Δίκτυο υδροδότησης δεν υπήρχε και η ύδρευση του πληθυσμού γινόταν με βυτία του δήμου, που όμως δεν παρείχαν πάντα επαρκείς ποσότητες. Τις ελλείψεις αναπλήρωναν οι υδροπώλες που εμπορεύονταν το νερό. Αλλά και στον τομέα της καθαριότητας και της δημόσιας υγείας υπήρχε σοβαρό πρόβλημα, κυρίως στο μεγάλο ρέμα-χειμάρρο της περιοχής, όπου κατέληγαν κάθε είδους ακαθαρσίες, σκουπίδια αλλά και τα υπολείμματα της ταπητουργικής δραστηριότητας.

- β) Σε κάποιες περιπτώσεις οι πρόσφυγες προσπάθησαν με δικές τους πρωτοβουλίες να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της αστικής στέγασης, ιδιαίτερα οι εύποροι που ήταν όμως πολύ λίγοι, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 159: «Ιδρύθηκαν ακόμη... καλής ποιότητας». Στις περιπτώσεις αυτές στους πρόσφυγες παρέχονταν οικόπεδα και δάνεια, ενώ τα έργα υποδομής αναλαμβάνει να κατασκευάσει το κράτος. Σε αυτήν την κατηγορία συνοικισμών ανήκαν η Νέα Σμύρνη, η Καλλιόλη και η Νέα Καλλικράτεια, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 159: «Τέτοιοι οικισμοί... στον Πειραιά». Ο συνοικισμός της Νέας Σμύρνης, για παράδειγμα, δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία Σμυρναίων προσφύγων από ανώτερα κοινωνικά στρώματα που οργανώθηκαν το 1923 και πέτυχαν σε διάστημα ενός έτους την απαλλοτριώση περιοχής ανατολικά της λεωφόρου Συγγρού, που προοριζόταν για την εγκατάσταση του νέου συνοικισμού. Το 1925 ξεκίνησε η οικοδόμηση του συνοικισμού σύμφωνα με το Σχέδιο Καλλιγά που προέβλεπε μεγαλύτερο πλάτος δρόμων. Τόσο από πλευράς χρόνου όσο και από πλευράς ποιότητας η διαφορά με τους συνοικισμούς που κατασκεύαζε το κράτος, ήταν μεγάλη. Υπήρχε, όμως, και ένας μεγάλος αριθμός προσφύγων που ούτε εύποροι ήταν ούτε αποκαταστάθηκαν γρήγορα, βλ. σχολ. εγχειρ., σελ. 159: «Στο αντίθετο... πολλά χρόνια». Το παράδειγμα της προσφυγικής «τενεκεδούπολης» στα πρόστια της Θεσσαλονίκης είναι χαρακτηριστικό. Εκεί σταγειώθηκαν 400 οικογένειες, πάνω από 2.000 άτομα, κάτω από άθλιες συνθήκες. Οι καλύτερες ήταν μικρές, κατασκευασμένες από ευτελή υλικά και δεν παρείχαν παρά στοιχειώδη προστασία στους ενόικους τους. Το χειμώνα ήταν κρύες και υγρές ενώ το καλοκαίρι μετατρέπονταν σε φούρνους λόγω της τσίγκινης στέγης τους. Η διαβίωση στους χώρους αυτούς άγγιζε τα όρια του πρωτογονισμού.

Επιμέλεια

Καλουτσάκης Αγησίλαος • Φαρσάρη Ελένη